

Włodzimierz Lukiewicz

Fair play w sportowych grach zespołowych i sportach walki

Idō - Ruch dla Kultury : rocznik naukowy : [filozofia, nauka, tradycje wschodu, kultura, zdrowie, edukacja] 4, 298-302

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Doc. dr Włodzimierz Lukiewicz kieruje Katedrą Kulturoznawstwa Uniwersytetu Państwowego w Brześciu. Od wielu lat podejmuje humanistyczną refleksję nad sportem. W artykule podejmuje temat niezwykle ważny dla filozofii, a zwłaszcza etyki sportu. Artykuł ten stanowi opracowanie referatu, przygotowanego na I Międzynarodową Konferencję *Humanistyczna teoria sztuk i sportów walki – koncepcje i problemy* (Rzeszów, 30.05-1.06.2003).

Po lewej przy stole – doc. Lukiewicz z żoną, Rzeszów 2003. Fot. E. Wójcikiewicz.

WŁODZIMIERZ LUKIEWICZ
Uniwersytet Brzeski (Białoruś / Belarus)

Fair play w sportowych grach zespołowych i sportach walki

Słowa kluczowe: etyka, fair play, gry zespołowe, sporty walki

Pojęcie „czysta gra” wykorzystuje się jako jeden z wariantów tłumaczenia terminu „fair play”, ale też i jako jego charakterystykę. Filozofowie sportu nie mają zgodnego zdania w odniesieniu do tego, czym jest w istocie „czysta gra” w aktywności sportowej. Próby wyjaśnienia określonego podejścia do „czystej gry” często sprowadzają się do prostej deklaracji w postaci „bez czystej gry sport nie jest sportem”, jak zostało to stwierdzone w jednym z dokumentów przygotowanych przez Międzynarodową Radę Nauk o Sporcie i Edukacji Fizycznej (ICSSPE) we współpracy z Międzynarodowym Komitetem Olimpijskim (IOC) i UNESCO. Właściwie próby te wyznaczają pojęcia i ukazują problem *fair play*. W tym układzie odniesienia realizowana jest działalność sportowa się na różnych poziomach jej funkcjonowania, na przykład, w sportowych grach drużynowych i w systemie współzawodnictwa w sportach walki. O ile w pierwszym przypadku głównym celem zawodów jest zwycięstwo polegające na większej ilości zdobytych bramek albo punktów, to w drugim – zwycięstwo uzyskuje się bezpośrednio w drodze indywidualnej przewagi nad rywalem. Przede wszystkim można tutaj wymienić judo, karate a także tak zwane „walki bez reguł”. Reglamentacja zachowań w sporcie jest pilnie przestrzegana według odpowiednio sformułowanych kodeksów, od których odejście jest surowo karane. Ale łamanie reguł w grach zespołowych i walkach sportowych posiada odmienny i zróżnicowany charakter.

W opisywaniu przedmiotów i działań (tak dobrych, jak i złych) gry uczciwej i nieuczciwej można wykorzystać pojęcia w sensie deskryptywnym (opisowym) albo normatywnym (oceniającym), ale także w obydwu znaczeniach jednocześnie. Ten, kto wydaje ocenę moralną, chwali ludzi jako klasę obiektów, których członkami jesteśmy my sami i od których nie możemy odejść. Dlatego powstaje psychologiczne utożsamienie i identyfikacja nas samych z obiektami naszej chwały. Jednak w identyfikacji tej pomijamy fakt, że przymiotniki „dobry” albo „zły” mają różne znaczenia w przeciwieństwie do tych, jakie wykorzystywane są, gdy chodzi o klasę przedmiotów czy też ludzi. Nie należy tego utożsamiać. Na przykład „dobry człowiek” jest w sensie moralnym takim człowiekiem, do którego należy starać się być podobnym. Natomiast wykorzystanie w sensie moralnym takiego określenia jak „dobry” do opisu sportu czy też sportowców nasuwa pewne trudności.

W grze i w ogóle w sporcie mają miejsce działania pozbawienie naszej identyfikacji: podmiot przyjmuje na siebie rolę piłkarza, tenisisty bądź maratończyka. W związku z tym, że w sporcie niektóre reguły zwykłego, codziennego życia nie obowiązują i zastępowane są innymi, na przykład regułami pewnej dyscypliny, można pochwalić zawodnika za grzeczne zachowanie podczas zawodów. To nie może być odniesione do większości innych ról, w których może występować dana osoba.

P. McIntosh [1979] porównuje grę wykonawcy z grą sportowca. Odnośnie wykonawcy możemy powiedzieć, że był on dobrym Jago bez względu na fakt, że ten sam Jago był naprawdę bardzo złym człowiekiem, kreowanym tak przez Shakespearę'a. Istnieje też irrealność czasu sztuki, ale granice tej irrealności były szczegółowo określone (stworzone) przez autora wcześniej. W meczu piłkarskim granice irrealności też powstają wcześniej, ale jeszcze w większym stopniu w piłkarskiej asocjacji. Przeważnie gracze w meczu piłkarskim są autorami i jednocześnie wykonawcami. Ta swoboda stwarzania albo wyznaczania gry ma na celu prawo wyboru tego, jak bardzo system zachowań podczas zawodów wyróżnia się od zachowań poza nimi. Dlatego można domniemywać o pewnej różnicy w zachowaniu rywali.

Jeżeli mamy dalej charakteryzować „czystą grę”, to niemożliwe jest analizowanie tego pojęcia bez wyjaśnienia innych terminów, takich jak „dobry” i „muszę”. O co chodzi? W praktyce systemu wychowania dziecka na różnych szczeblach wykorzystywane jest podejście, które polega na tym, że aby dziecko było grzeczne, musi ono przestrzegać pewnych norm. Wszyscy znają moralne sentencje w rodzaju: aby stać się godnym obywatelem kraju człowiek musi wykonać to i to, przy czym wykonać w pewien sposób. Na przykład każdy człowiek musi być patriotą i bronić swojej Ojczyzny. Prawda, że możemy tu spotkać się z zastrzeżeniem: czy naprawdę człowiek musi? Wspomniany już P. McIntosh [1979] zwraca uwagę, że podczas drugiej wojny światowej Niemcy oficerowie zmuszeni byli podporządkować się Adolfowi Hitlerowi jako głównemu zwierzchnikowi sił zbrojnych, ale niektórzy mogli zadawać sobie pytanie: czy naprawdę muszą oni wykonywać wszystkie jego rozkazy?

To samo dotyczy zachowań piłkarza podczas zawodów. Aby zostać dobrym graczem, musi się on podporządkować rozkazom trenera czy też kapitana drużyny. Ale czy zawsze ich rozkazy odpowiadają pojęciu „czystej gry”? Pojawiają się jej przeciwieństwa. Czy piłkarz pozostaje „dobry”, gdy wykonuje odpowiednie zadania, jeżeli rozkazy trenera albo kapitana nie stosują się do normatywu „czystej gry”?... I czy pozostaje on „dobrym”, kiedy nie zechce wykonywać jakiegось rozkazu?... Jak możemy zauważyć, te przeciwieństwa mają bardzo ważne znaczenia nie tylko bezpośrednio dla zachowań gracza, ale i dla treści samych zawodów sportowych jako widowiska.

Sporty walki zawierają więcej skomplikowanych zagrożeń wobec osoby uprawiającego je człowieka. Możemy mówić nawet o bezpośrednim zagrożeniu życia. Gdy podczas zawodów danego szczebla zdarzają się przypadki łamania obowiązujących przepisów, może to mieć tragiczne następstwa: kalectwo lub nawet wynik śmiertelny. Najważniejszą rolę odgrywają tu takie czynniki, jak jakość wychowania i motywacja moralna. W związku z wynagrodzeniem pieniężnym, mają one szczególnie znaczący wpływ na zachowanie atlety.

W przypadku gier zespołowych luki w przepisach są dopełniane tak zwanymi „przepisami pozaregulaminowymi”, które powstały jako utrwalenie praktyki zawodów. Dobrym tego przykładem może być przyjmowanie przez piłkarzy pozaregulaminowej zasady wybijania piłki poza linię boiska podczas meczu, kiedy ktoś z uczestników spotkania po ostrym starciu pada kontuzjowany na murawę. Warto zauważyć, że piłka jest wybijana niezależnie od tego, czyj gracz – swój bądź rywali – jest kontuzjowany. Z drugiej strony w sportach walki, zwłaszcza zawodowców, zdarzają się sytuacje, które jest wręcz trudno wytłumaczyć racjonalnie. Chodzi na przykład o zdarzenie podczas meczu pięściarzy między Evanderem Holyfieldem i Mike'm Tysonem, gdy ten drugi odgrzył kawałek ucha swojemu rywalowi.

Deklaracja fair play, która była opublikowana przez ICSSPE a jest wspierana przez IOC i UNESCO, precyzuje zwłaszcza to, co jest „obowiązkowe” i co jest „pochwalane”. Fair play jest prezentowane jako sumienne współzawodnictwo i jako mechanizm, wymagający całkowitego podporządkowania w odniesieniu do przepisów gry. Chodzi o to, że nie powinny być poddawane dyskusji decyzje sędziowskie albo składane apelacje – do widowni (działania te mogą powodować łamanie prawa przez kibiców). Fair play jest przejawem skromności w razie zwycięstwa, wytrzymałości w razie porażki i jest realizowane przez tworzenie życzliwych stosunków pomiędzy ludźmi.

Jednak we współczesnym sporcie, zwłaszcza na wyższym stopniu jego rozwoju – sporcie zawodowym, – znaczenie zwycięstwa wzrasta wraz z powiększaniem zainteresowania materialnego. Czym więcej pieniędzy może otrzymać sportowiec za zdobycie pierwszego miejsca, tym bardziej atrakcyjnie wygląda sukces. W takiej sytuacji świadome naruszenie przepisów fair play staje się bardziej kuszące.

Największą groźbą dla czystej gry jest dzisiaj zbyt wielkie znaczenie, jakie przypisuje się zwycięstwu. Jest ono prestiżowo ważne tak dla samego uczestnika rywalizacji, jak i dla jego klubu albo organizacji sportowej, do której on należy, dla jego kraju ojczystego, i – co warto podkreślić – zwycięstwo najczęściej wiąże się ze znaczącą nagrodą materialną. Gra dla zwycięstwa stanowi istotę zawodów sportowych. Ale kiedy zbyt wiele uwagi nadajemy wyłącznie rezultatowi bywa, że sportowcy są w stanie przekraczać reguły gry, aby zwyciężyć. Pożądanie zwycięstwa wspiera tłum kibiców, którzy wywierają presję na decyzje sędziów, wyśmiewają ich. W razie porażki traktują oni swych rywali jako wrogów, którzy powinni być zniszczeni.

Groźba dehumanizacji sportu wzrasta jeszcze i dlatego, że generacja graczy średniej klasy, która formułowała przepisy i reguły licznych dyscyplin sportowych sto i więcej lat temu i która korzystała z tych przepisów i reguł, już się zmieniła. Współcześni sportowcy liczą, że w nowych warunkach społecznych muszą zmienić się także i przepisy sportowe. W formułowaniu takiego rodzaju nowych reguł zawarte jest duże, moralne niebezpieczeństwo. Na przykład, jeżeli mottem jest: „Zwycięstwo to nie jest cel główny, a jedyny” i ono właśnie będzie dominowało; będzie ważniejszą rzeczą niż zachowanie i działania, jakie grające, widownia i społeczeństwo w ogóle mogą przyjąć bez dyskwalifikacji zwycięzcy (bez względu na to, czy walczył on czysto czy nie).

W sporcie dnia dzisiejszego nastąpiła już przecena wartości moralnych i dlatego pojęcie „uczciwy” jest używane w opisowym sensie, a nie w sensie oceny. Mianowicie zwycięstwo jest podstawową i ostateczną oceną. Wielu reguł, które w przeszłości znajdowały się poza granicami gry, dzisiaj uzyskały prawo istnienia: brutalna gra (*foul play*), przemoc w odniesieniu do rywali, przekupywanie sędziów itd. Kiedy system takiego postępowania istnieje i nie przeszkadza w uzyskaniu zwycięstwa, a także nie prowadzi do dyskwalifikacji, to taki system jest „prawidłowy” i „uczciwy”.

Jeżeli mamy spróbować sformułować wnioski zgodnie z problemem wyżej opisanym i definiować współczesne pojęcie fair play, to niezbędnie należy podkreślić, że: fair play w systemie etyki sportowej stanowi zbiór podstawowych zasad moralnych, oznacza postulowanie czystej, uczciwej rywalizacji, co odbywa się według przyjmowanych reguł gry. Gdy osiągnięcie zwycięstwa na zawodach sportowych powinno świadczyć o obiektywnie i dokładnie wyznaczonym pierwszeństwie tego albo innego atlety, to reguły, którymi jest kierowane współzawodnictwo, muszą stwarzać każdemu uczestnikowi takie same warunki. Istotą fair play jest przestrzeganie sprawiedliwych warunków walki sportowej i ma za podstawę następujące zasady moralne [Przyłuska-Fischer 1993]:

- zasada przestrzegania wszystkich reguł gry;
- zasada bezwzględnego podporządkowania się decyzjom sędziego, który traktowany jest jako rzecznik bezstronności oceny wyników sportowych;

- zasada zachowania obiektywnie równych warunków rywalizacji, zwana także zasadą równych szans;

- niewykorzystywania przewagi losowej, będącej uszczegółowieniem zasady równych szans, która składała w szczególnych przypadkach odpowiedzialność za zachowanie sprawiedliwych warunków rywalizacji sportowej na samych zawodników;

- świadomej rezygnacji z możliwości osiągnięcia nieuczciwego zwycięstwa, która odwołuje się, tak jak poprzednia, do poczucia odpowiedzialności zawodników za zachowanie reguł czystej gry.

Zasady fair play zmierzają do przyjęcia pewnego oblicza moralnego, chociaż nakłada to również pewne ograniczenia na warunki rywalizacji sportowej. Te ograniczenia są przeważnie związane z odmową zwycięstwa za wszelką cenę. Istotnym dla oblicza moralnego sportowca jest przyłożenie wysiłków nie tylko w celu osiągnięcia zwycięstwa, ale i przede wszystkim analiza tych akcji, za pomocą których to zwycięstwo było uzyskane.

Zasady fair play w działalności sportowej oznaczają także odmowę przyjęcia rezultatu walki na korzyść pewnych wartości moralnych. Dlatego ażeby występowała takiego rodzaju postawa, niezbędna jest szczególnego rodzaju motywacja, związana z poczuciem osobistej godności i uczciwości w odniesieniu do rywala. Pewną informację o stosunkach między sportowymi grami zespołowymi a sportami walki w odniesieniu do zasad fair play można wynieść z tabeli nr 1, w której wymienione są dziedziny sportu, gdzie najczęściej zauważano akcje docenione później przyznaniem nagród CIPR (Międzynarodowy Komitet Fair Play) [Lukiewicz 1998].

Tabela 1

Lp.	Dyscyplina sportu	Razem
01.	Piłka nożna	52
02.	Lekka atletyka	36
03.	Tenis	22
04.	Kolarstwo	21
05.	Żagle	17
06.	Zapasy	14
07.	Narciarstwo	14
08.	Koszykówka	13
09.	Tenis stołowy	12
10.	Szermierka	12
11.	Sport samochodowy	10
12.	Sport motorowy	10
13.	Wioślarstwo	8
14.	Pływanie	8
15.	Badminton	7
16.	Boks	7
17.	Hokej na lodzie	7

Źródło: badania własne

Wśród sportowych gier zespołowych wymienione są takie jak piłka nożna, koszykówka i hokej na lodzie. Sporty walki reprezentują tu zapasy, szermierka i boks. Na pierwsze rodzaje sportu przypada 72 nagrody fair play, na drugie – 33 nagrody.

Wnioski końcowe mogą być przedstawione w następujący sposób:

- zasada fair play w działalności sportowej w dziedzinach sportowych gier zespołowych i sportów walki posiada odmienny i zróżnicowany charakter;
- zasada fair play w grach drużynowych organicznie dopełnia lukę w regułach zawodów;
- zasada fair play w walkach sportowych spotyka się z problemami nadmiernej agresji i niekiedy brutalności¹, co oznacza pewne niebezpieczeństwo dla zdrowia człowieka i nawet dla jego życia.

BIBLIOGRAFIA

1. Lukiewicz W. (1998), *Fair play: teoria i praktyka*, Brześć.
2. McIntosh P. (1979), *Fair Play. Ethics in Sport and Education*, London.
3. Przyłuska-Fiszer A., Misiuna B. (1993), *Etyczne aspekty sportu*, Warszawa.

Fair play in team sport games and combat sports

Key words: the ethics, fair play, team games, combat sports

The author analyses changes taking place in sport ethics. He presents the examples of dehumanization of present sport. He compares also the obedience of fair play in the team games and combat sports.

The conclusions based on the results of research were introduced in the following way:

- the principle of fair play in sport activity in the case of team sport games and sports of fight possesses different and diverse character;
- the principle of fair play in the sport games completes the gap in the rules of contests and competitions;
- the principle of fair play in sport fights meets with problems of excessive aggression and sometimes brutality (*this concerns especially the contact combat sports*). This means certain danger for participant's health and even for his life.

¹ W dużym stopniu dotyczy to kontaktowych sportów walki.